Magyar Miklós

SZEREPVÁLTOZÁSOK? KOMPETENCIÁK. KOCKÁZATI TÉNYEZŐK

Három és fél évtized telt el a képesítés nélküli pedagógus *(tanító, tanár, szakoktató)* működtetésének megszüntetésétől a *„képesítés nélküli felnőttoktató"* alkalmazásáig. E kissé szokatlannak tűnő megállapítás sajátos magyar oktatási jelenségként érvényesül.

A 21. század első évtizedének végén szükségszerűen merül fel annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a mindenki számára meghatározó és nélkülözhetetlen lifelong learning eredményességében:
– megvalósultak-e az átalakulások által „igényelt" szerepváltozások?
– szükségesek-e a szerep által meghatározott és a munkaerőpiac által visszaigazolt kompetenciák?
– a tanulón kívül, kockázati tényező-e a felnőttoktató a tudásközvetítés, tudás-elsajátítás folyamatában?
– melyek a lehetséges megoldások?

E vázlatszerű témafelvetésben ennek áttekintésére tesz kísérletet a szerző.

Kulcsfogalmak: *kulcskvalifikáció*[1], *kompetencia*[2], *kockázati tényező, tanulásirányító, logisztika, a tudás, oktatási piac, közvetítési technológia, informatikai kompetencia*[3], *médiakompetencia*[4], *digitális írástudatlanság, „képesítés nélküli felnőttoktató".*

Bevezetés

Hosszú utat tettünk meg a képesítés nélküli pedagógus *(tanító, tanár, szakoktató)* működtetésének megszüntetésétől a *„képesítés nélküli felnőttoktató"* alkalmazásáig. E kissé szokatlannak tűnő megállapítás sajátos magyar oktatási jelenségként érvényesül a mindennapokban. A felnőttképzésben tevékenykedő oktatók többségének természetesen van szakmai képesítése, de nem rendelkeznek andragógusi gyakorlattal és felnőttoktatási felkészültséggel. Szerepvállalásuk és kompetenciájuk így megkérdőjelezhető. Olyanok, mint az illetékesség és jogosultság nélkül működő csontkovács.

Az ezredforduló társadalmi, gazdasági, technológiai, munkaerő-piaci változásainak hatásaként felértékelődött a tanulás. A globalizációs hatások felerősödése felgyorsította, és általános szükségletként jelenítette meg az egész életen át történő tanulást. Miközben úgy érzékeljük, hogy a 20. század utolsó évtizedében lezajlott társadalmi, gazdasági átalakulás egyik nyertese a felnőttképzés, a felnőttoktatás, számos feladat megoldása nem sikerült, és közben sürgető újabb feladatok képződtek. Ilyenek pl.: *az évtizedek óta bővítetten újra-termelődő funkcionális analfabétizmus, a tényleges felnőtt analfabéták számának növekedése és a felnőtt lakosság jelentős részének digitális írástudatlansága.*

A 21. század új kihívásainak eredményes pedagógiai, *(felnőtt)*oktatáspolitikai és felnőttoktatási kezelésében kulcsszereplővé, kulcstényezővé vált a pedagógus, az andragógus és a tanuló. A PISA 2000, 2003, 2006 felmérések eredményei jól érzékeltették, hogy csak úgy lehetünk eredményesek, tanulóinkkal együtt, ha azt tanítjuk *(és ők azt tanulják)*, amire a tanulónak van szüksége ahhoz, hogy változó körülmények között meg tudja oldani új szerephelyzeteit és feladatait. S ez nem jelenti a pedagógus és andragógus szerep feladását. De szükségszerűen megjelenít egy szerepváltozási, változtatási igényt. A tudásközvetítés, a tudáselsajátítás eredményes megvalósításához két szereplő *(tanuló, oktató)* nélkülözhetetlen. Mindkettőnek rendelkeznie kell a működtetéshez szükséges eszköztudással. Ha ez hiányzik bármelyik oldalon, a folyamat sikertelen *(lásd a korábbi megoldatlan feladatokat).*

A pedagógiai világában „benne lévő ember" alapviszonyai *(Zsolnai József nyomán)*:
– Az én, mint megismerő.

1 Vö.: Balogh Andrásné: Technikai fejlődés és szakképzés. Szakképzés – Pedagógiai PHD füzetek. BME. Budapest. 1996. pp. 27-30.
2 Pedagógiai Kislexikon. (összeállította: Nanszákné dr. Cserfalvi Ilona). Debrecen. 1996. p. 207.
3 Vö.: Kraiciné dr. Szokoly Mária: Felnőttképzési módszertár. Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest. 2004. pp. 79-80.
4 Vö.: i.m. 81. p.

– *Az én, mint kommunikáló.*
– *Az én, mint kreáló.*
– *Az én, mint értékteremtő.*

Az élettevékenység-elemek közös eredője *a tanulás*. Így a modell mindkét szereplő *(a tanuló és a tanulásirányító)* működésére, tanulási tevékenységére igaz. Más-más szinten és minőségben.

A szereplők képzési, tanulási tevékenységben való részvétele, közreműködése szerep-változásokat generál, kompetenciák kialakítását, fejlesztését igényli, és mindezeket a folyamat eredményessége szempontjából kockázati tényezőként is célszerű figyelembe venni.

Szerepváltozások? Kompetenciák

A pedagógus szerep nem más, mint értelmiségi létforma, modellalkotás és mintaközvetítés az egyéniség megteremtésével: vagyis a pedagógusi működés és a személyiség egészének, teljességének harmonikus egysége, amely magában foglalja a pedagógiai-szakmai-vezetői funkciókat, a stílust, a személyiségjegyeket, a komplex szerepkört és az alkalmazott tevékenységek összességét.

A pedagógus által működtetett legfontosabb tevékenységelemek:
– *A kapcsolatteremtés és fenntartás.*
– *A közlés.*
– *A szerepvállalás.*
– *A tervezés és előrelátás.*
– *Az elemzés és döntés.*
– *A szervezés és irányítás.*
– *Az értékelés és értékképzés.*
– *A munkavégzés tanulása és tanítása.*
– *Az empátia és a pedagógiai tapintat.*
– *A pedagógiai hatáskeltés.*

A pedagógiai folyamat során a pedagógus tevékenysége, *az általa működtetett attitűd, a folyamatirányítás és a kommunikáció* komplex egységekben érvényesül, és csak a tanulóval történő *együttműködéssel* lehet eredményes.

A szakképzésben foglalkoztatott szakoktatók esetében a pedagógus-mesterségre történő felkészítés elmarad, a tevékenységben a szakmunkás szocializáció eredménye a domináns.

A kompetencia: illetékesség, jogosultság, szakértelem.

A legfontosabb kompetenciák a pedagógusi szerep megvalósításához[5]:
– A személyiségi.
– A szociális (társas).
– A módszerbeli.
– A szakmai.
– *Az oktatáspolitikai.*
– *Az értékválasztás.*
– *Az európaiság.*
– *Az informatikai.*
– *Az internet-pedagógus szerep, mint kompetencia.*
– *A médiakompetencia.*

Az első négy kompetencia minden szakma, tevékenység esetében szükséges, meghatározó.

A többi, szerep-specifikus. A kritikus elemek: az informatikai és a médiakompetencia. Ezek működtetése oktatás-technológiai és informatikai felkészültséget feltételez. A digitális írástudatlanság hasonlóan kirekeszt a digitális kultúra- és tudás elsajátításból, kultúra- és tudásközvetítésből, mint korábban a hagyományos művelődésből a szükséges alapkészségek hiánya. Ezen felül a pedagógus, a szakoktató modellértéke és mintaközvetítő szerepe jelentősen sérül. Mindezt jól szemlélteti a kompetenciák „héjmodellje".[6]

Az andragógia világában *„működő ember"* alapviszonyai:
– *Az én, mint megismerő.*
– *Az én, mint kommunikáló.*
– *Az én, mint alkotó, hasznosító.*
– *Az én, mint értékteremtő, értékközvetítő.*

Az élettevékenység-elemek közös eredője *a tanulás*. Így a modell mindkét szereplő *(a tanuló és a tanulásirányító)* működésére, tanulási tevékenységére igaz. Más-más szinten és minőségben, de alapvetően tudatosan, a korábbi szocializációs szakasz folytatásaként.

„Az andragógus annak az európai oktatás-fejlesztési dokumentumokban sokszor hangoztatott hiátusnak a betöltésére hivatott szakember, aki képes a képzési rendszer és a munka világa között a szervezett oktatási, képzési, szakképzési, intézményen kívüli területeken is a humán szempontokat érvényesítő, közvetítő feladatok ellátására, és segítséget tud nyújtani nemcsak az ember élhető élete feltételeinek a megteremtéséhez."[7]

„Az andragógus szerepei feladatszerepek. Ezek központjában a felnőtt tanulók állnak.

A pedagógusok és andragógusok mesterségbeli elvárásai, gondolkodási, kommunikációs és gya-

5 Vö: Kraiciné dr. Szokoly Mária i.m.: pp. 77-81.

6 A teljesítményértékelés és a minősítés a közigazgatási szervek vezetésében (szerk.: Dávid Péter). KSzSzKKK, Budapest, 2007. p. 31. www.kszk.gov.hu/data/cms19334/teljert.

7 Andragógia BA szakalapítási dokumentum Pécs. PFE FEEK 2004.

A kompetenciák „héjmodellje”

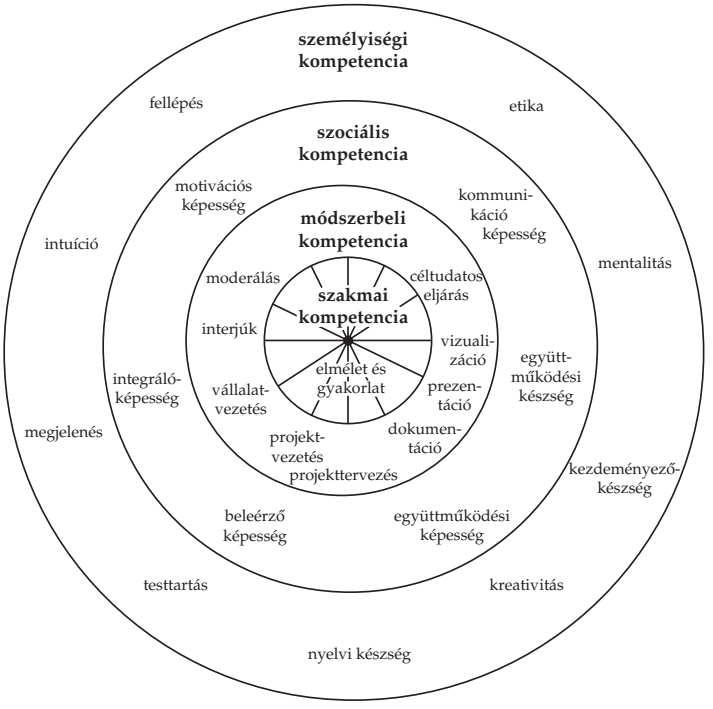

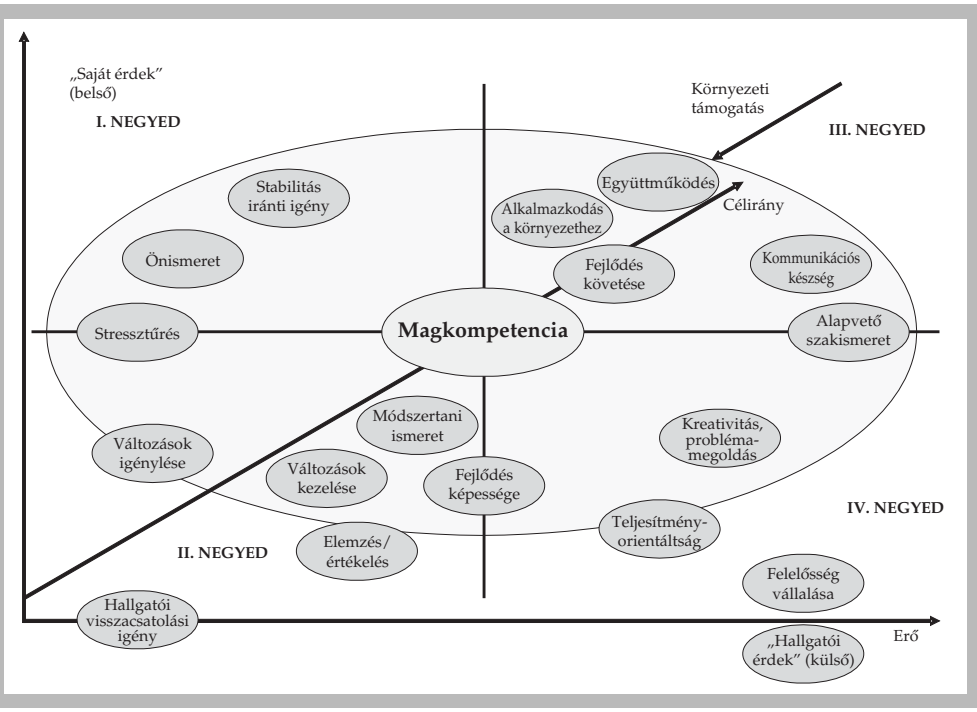

korlati cselekvéseik, ezért szerepeik és kompetenciáik különbségének okai:

1. a tanítványok életkori sajátosságaiban;

2. az intézményes nevelési-tanítási folyamatok szervezeti rendjében, felépítésében, jellegének eltérő voltában;

3. a közvetített tudás különbségeiben keresendők."[8]

Mindezt jól érzékelteti az andragógia valóságában működtetett szerepek sokasága:

– oktatásszervező, animátor, drámatanár, szakértő, tananyagfejlesztő, tutor, tréner, mentor,

közösségfejlesztő, felnőttoktató, művelődésszervező, kultúraközvetítő, internetes-oktató.

Ne feledjük. *A kompetencia* nem más, mint cselekvőképesség. Egy helyzet eredményes kezelésére való alkalmasság. A következő ábra egy lehetséges felnőttoktatói kompetencia-megközelítést ábrázol.

A felnőttképzésben résztvevő tanárok kompetencia térképe[9]

A tevékenység rendszerében meghatározó tényezők: *a kulcsképességek, kulcs-kvalifikációk, kulcskompetenciák.* Ugyanakkor számos alapkészség, általános képesség, kvalifikáció és kompetencia megléte és működése is szükséges az eredményességhez.

Fontos tényező a „magkompetencia: *a készségekből, kompetenciákból és technológiákból összeálló, versenyelőnyt nyújtó speciális szaktudás, amellyel az intézmény, a szolgáltató a vevők, a szolgáltatást igénylők számára lényeges előny nyújtására képes, megkülönböztetheti magát versenytársaitól, ami egyedi és nehezen utánozható, amellyel kiterjesztheti tevékenységét új termékekre, szolgáltatásokra, vagy piacokra."*[10]

Összehasonlítva a pedagógusi szerep megvalósításának tevékenység-elemeit, a pedagógusi tevékenység kompetenciáit, és a felnőttoktatói működés kompetenciáit, érzékelhető a személyiség tanult tulajdonságainak, a készségeknek, képességeknek, kvalifikációknak, tevékenység-elemeknek és kompetenciáknak a viszonylagos hasonlósága, esetleges átfedése. A szerepmódosulások csak látszólagosak. A környezet és a munkaerőpiac megerősítő/ elutasító visszajelzése nélkül nincs tényleges elmozdulás. A kompetencia alapú irányultság, szemlélet önmagában, a működtetés kereteinek, viszonyrendszerének átalakítása nélkül nem eredményezhet valódi szerepváltozást. Ezt a hatást erősíti az oktatás, a felnőttképzés gazdaságot, technológiát és piaci működést követő magatartása, és a rendszerelvű, gyakorlat-orientált megközelítés hiánya. A pedagógusok körében él egy tévhit, miszerint, aki pedagógus végzettségű, az egyben gyakorlott andragógus is, így nem okoz számára gondot a felnőttképzés, felnőttoktatás. *Ne feledjük: a gyermek nem kicsinyített felnőtt, és a felnőtt nem óriáscsecsemő!* Az eredményességben a szakmai, a tanulási, az oktatási felkészültség mellett a tudásátadás, tudásátvétel és a személyiség minősége is meghatározó a szereplők részéről.

A képzési folyamat kockázati tényezői:

– A humán faktor: a tanuló és az oktató, akik kölcsönhatásban működnek.
– A környezet, a felhasznált eszközök, anyagok.
– Az alkalmazott tudásközvetítés.
– A technikai, technológiai biztonság.
– A kiszolgáló háttér, a logisztika minősége.
– A tanulás támogatásának minősége.

A képzési folyamatban mindkét szereplő, a tanuló és a felnőttoktató is kockázati tényező. A tanuló tanulásképes állapota, tudáselsajátítási minősége, míg a felnőttoktató tudás-közvetítési állapota, minősége működik/nem működik az egymást feltételező kölcsönhatásban. Bármelyik személyiség és tevékenység elégtelensége hatással van az eredményre.

A felnőttoktató tevékenységhibái lehetnek:

– Mechanikusan, sablonosan, gépiesen cselekszik.
– Kommunikációs zárlatot okoz.
– Felkészültsége, tudása hézagos.
– Megnyilvánulása, viszonyulása helytelen.
– Magatartása normasértő (bánásmód, empátia, pedagógiai tapintat hiánya).
– Igénytelen.
– Okfeltárása hiányos, döntése egyoldalú, megalapozatlan.
– Módszertani kultúrája alacsony, hiányos.
– Nem használja ki a lehetőségeket.
– Nem tud azonosulni a szereppel.
– Szerepkényszerben van, szerepzavarral küszködik.
– Nem képes kezelni az adott helyzetet.

A felsorolás is jól érzékelteti, hogy a felnőttoktató kulcsszereplő, és egyben kockázati tényező a tudásközvetítési folyamatban. Működése, tevékenysége meghatározó. Felkészültsége, kompetenciája,

8 Vö.: Kraiciné dr. Szokoly Mária: Pedagógus – andragógus szerepek és kompetenciák az ezredfordulón. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2006. pp. 73-76.

9 Vö.: Barta Tamás: A felnőttképzésben oktató szakemberek kompetenciáinak meghatározása. NFI., Bp., 2005. pp. 22-30.

10 Vö.: Gaál Zoltán: Tudásmenedzsment: a HR-szakemberek úton a siker felé?! – In.: Tudásmenedzsment, PTE TTK FEEFI, Pécs, 2001/1. pp. 3-11.

személyisége nélkülözhetetlen. A humánerőforrás *„előállításában"* domináns szakember, felnőttoktató helyzetkezelésének alkalmasságát, eredményességét a munkaerőpiac megerősítő/elutasító visszajelzése minősíti.

Összegzés helyett

Az andragógia sajátos módon teljesedett ki a 20. század felnőttképzési, felnőttoktatási gyakorlatában. Sokan, többféle megközelítésben, számos nézőpontból elemezték, értelmezték, jellemezték. Helykövetelése, szerepvállalása szükségszerű és természetes reakció volt a tanulók és a tanulásirányítók részéről egyaránt. Valóságos tanulási, képzési, művelődési és kultúraközvetítési igények tömeges megjelenése és teljesítése keretein belül valósulhatott meg működési gyakorlatának elfogadása, amely lehetővé tette a 21. század új kihívásainak kezelését is.

Ma már nem az a fontos, hogy felnőttoktatóként mit akarunk tanítani, hanem az, hogy nekünk és tanítványainknak, a személyre szabott tanulási folyamatokban, mire van szükségünk/szükségük ahhoz, hogy változó körülmények között meg tudjuk/tudják oldani szerephelyzeteinket/szerephelyzeteiket és feladatainkat/feladataikat.

Ennek érdekében, mint megoldási lehetőség célszerű:

– a pedagógusképzés megújítása, korszerűsítése,
– a pedagógus továbbképzés megújítása,
– az andragógusképzés stabilizálása,
– a felnőttképzők felkészítése, kompetenciafejlesztése,
– a képzők képzése, kompetenciafejlesztése,
– a gyakorló andragógus utánpótlás nevelése,
– a tanulás-tanítás működtetési feltételrendszerének optimalizálása.

A paradigmaváltás késik, de elkerülhetetlen. Az írott dokumentumok, elemzések, tervek, kutatások, feladatok ismeretében szükségszerű, sürgető a konstruktív gyakorlati megvalósítás.

A tudás – Popper Péter után szabadon – egy valóságos, létező viszonyrendszerben való részvétel, közreműködés. Ebben a folyamatban szüntelenül keressük a *„Valakit"* és a *„Valamit"*. A Valaki, mi magunk vagyunk. Hogy megtaláljuk és megismerjük valódi önmagunkat, az egy életen át tartó folyamat. A Valami pedig az a tanulási, fejlesztési tartalom, amelyre ebben a folyamatosan változó világban van szükségünk az eredményes működéshez.

A kérdés, *hajlandók vagyunk-e szerep- és viszonyrendszer-váltásra, hogy megtaláljuk a Valakit és a Valamit, hogy birtokosai lehessünk a mindenkor aktuális Tudásnak.* A válaszadásról, a konkrét cselekvésről mindenki önállóan dönt. Természetesen mintaközvetítés hiányában a modell-követés is nehezebb.

E rövid áttekintésből feltehetően érzékelhető, hogy

– nem valósultak meg az átalakulások által „igényelt" szerepváltozások (mindenki ragaszkodik az eredeti szerepleosztáshoz),
– szükségesek a szerep által meghatározott és a munkaerőpiac által visszaigazolt kompetenciák,
– a tanulón kívül, meghatározó kockázati tényező a felnőttoktató a tudás-közvetítésben, tudáselsajátításban,
– ennek ellenére biztosíthatók valós megoldások a helyzet eredményes kezeléséhez.

Ne feledkezzünk el arról, hogy *„az ember teljesítőképességét meghatározó tényezők"*[11] a mindennapokban rendszerben funkcionálnak – a tanuló és a tanulásirányító esetében is. A feladatok, követelmények teljesítéséhez szükséges képességek, kompetenciák eredményes működtetését alapvetően befolyásolják a munkakörülmények és a személyiség aktuális állapota. Így szerepeink eredményes megvalósítását meghatározza életminőségünk alakítása és kondicionálása.

Napjainkban a környezet globális komplex hatásként és negatív minőségként van jelen. Ez sokrétű: gazdasági, pénzügyi, piaci, foglalkoztatási stb. változást eredményezett. A válság új élethelyzetként jeleníti meg elvárásait az egyes ember *(a tanuló, a felnőttoktató)*, a gazdaság szereplői, a stratégiák alkotói, az oktatási, képzési intézmények stb., mindenki számára. Ennek érdemi kezelése már nem az elméletek szintjén, hanem a valóságban, a gyakorlatban lehet eredményes.

Forrásmunkák:

ÁNGYÁN LAJOS: Az ember teljesítőképességét meghatározó tényezők. – In.: Tudásmenedzsment. VIII/1. PTE FEEK, Pécs, 2007.

BAJUSZ KLÁRA: A tanári kompetenciák szerepe az iskolarendszerű felnőttoktatásban. – In.: Tudás-menedzsment. VII/3. PTF FEEK, Pécs, 2006.

BALOGH ANDRÁSNÉ: Technikai fejlődés és szakképzés. Szakképzés – Pedagógiai PHD füzetek. BME, Budapest, 1996.

BARTA TAMÁS – AMBRUS TIBOR – LENGYEL LÁSZLÓ – LÉVAI ZOLTÁN: A felnőttképzésben oktató szakemberek kompetenciáinak meghatározása. NFI, Budapest, 2005.

GAÁL ZOLTÁN: Tudásmenedzsment: a HR-szakemberek úton a siker felé?! Tudásmenedzsment. PTE TTK FEEFI, Pécs, 2001/1.

11 Vö.: Ángyán Lajos: Az ember teljesítőképességét meghatározó tényezők. – In.: Tudásmenedzsment. VIII/1. PTE FEEF. Pécs. 2007. pp. 115-121.

Gerő Péter: Az élethelyzethez igazított tanulás. ZMNE. Felnőttképzési és Távoktatási Központ, Budapest, 2008.
Kraiciné dr. Szokoly Mária: Felnőttképzési módszertár. Új Mandátum Könyvkiadó, Bp., 2004.
Kraiciné dr. Szokoly Mária: Pedagógus–andragógus szerepek és kompetenciák az ezredfordulón. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2006.
Krisztián Béla – Magyar Miklós: Kompetencia és kockázat a szakképzésben. Szakképzési kutatások a jövőért (2007. szeptember 27-28.) NSZFI, Budapest, www.nive.hu
Magyar Miklós: A tanulás = élettevékenység (negyedik bővített kiadás). Kaposvári Egyetem Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskolai Kar, 2006.
Magyar Miklós: Megoldás lehet-e a tudásalapú gazdaság új kihívásaira az andragógia képzés, a lifelong learning és a tanuló társadalom? Durkó Mátyás Konferencia és Jubileumi Szakmai Találkozó 2006. szeptember 26-27. – In: Andragógia és Közművelődés. Debreceni Egyetem BTK, Debrecen, 2008.
Magyar Miklós: Kockázati tényezők és kompetencia a felnőttképzésben. „A tudományok iskolája és az iskola tudománya konferencia." 2007. november 06-07. Kaposvári Egyetem. Megjelenés alatt.
Miklos Magyar: Could Andragogy Training, Lifelong Learning and Learning Society Be a Solution for the New Challenge of the Knowledge Based Economy? – In: Acta Scientiarum Socialium. Universitas Kaposvariensis. 2007.
Magyar Miklós: Pedagógiai jellemzők, tanulási tényezők a felnőttek tanulásában. In.: Felnőttképzés 6. évf. 2008./2.
Pedagógiai Kislexikon (összeállította: Nanszákné dr. Cserfalvi Ilona). Debrecen, 1996.